

Dobay Béla

Komáromi János ébresztése

Gondolatok az író születésének 125. évfordulóján

A Magyar Rádió Budapest I. és Budapest II. hullámhosszán 1937. október 7-én, csütörtökön a leghamarabb hozta nyilvánosságra a hírt, hogy hajnali 1/2 1-kor, életének 47. és nagyon boldog házasságának 22. évében elhunyt Komáromi János, a népszerű író és hírlapíró, a *Magyarság* belső munkatársa. Pénteken, október 8-án – többek között – a *Pesti Hírlap* is tudatta olvasóival a szomorú esetet. „A magyar irodalomnak gyásza van – közölte az újság. Komáromi János író, a Petőfi Társaság és a Kisfaludy Társaság tagja... az Amerikai Úti Szeretetház szanatóriumi osztályán meghalt. (...) Úgyszólván minden munkája nagy és megérdemelt sikert aratott. Olvasói és baráti tábora mély megindulással értesültek Komáromi János halála híreről. Temetése szombaton délelőtt 11 órakor lesz a Kerepesi úti temetőben, a főváros által adományozott díszsírhelyen.” Komáromi János olvasói hitetlenkedve fogadták a hivatalos jelentéseket; korábban nemigen hallották, hogy az író egészségi állapota rossz. A közvélemény az utolsó pillanatig kételkedett a halálhír valódiságában; az emberek nehezen törődtek bele, hogy a népszerű epikus nincs többé. Komáromi János barátai azonban nem áltathatták magukat: tisztában voltak azzal, hogy az író régóta súlyos beteg. (Agykéreggyulladás és vesezsugorodás lépett fel nála). Az ismerősök előtt nem lehetett eltitkolni, hogy 1937 tavaszán-nyarán a Herczog-klinikán még fűztek némi reményt az epikus gyógyulásához, de szeptemberben – az Amerikai úti kórházban – már lemondtak róla az orvosok. (Végül is nagymérvű idegbénulás és agytrombózis pecsételte meg sorsát.)

Komáromi János halála széles körben visszhangot keltett; a temetésen sok százan vettek részt. A végtisztességet annak rendje és módja szerint megadták neki: egyszerű emberek és közéleti személyek, szervezetek és intézmények megbízottai, régi és akkori pataki diákok rótták le kegyeletüket a ravatalozónál. A *Pesti Hírlap*, amelynek riportere ott volt a helyszínen, vasárnap, 1937. október 10-én be is számolt a temetésről. „Képviseltették magukat (*ti. a temetésen*) az irodalmi társaságok, megjelentek továbbá dr. Pethő Sándor főszerkesztő vezetésével a *Magyarság* munkatársai és tisztviselői. A ravatal körül a Hungária Magyar Technikusok Egyesületének Ad Astra csoportja állt sorfalat. Szabolcska László református lelkész gyászbeszéde után Lendvay István a *Magyarság* szerkesztősege, Rédey Tivadar a Kisfaludy Társaság, Szekula Jenő az Újságíróegyesület és az újságírói intézmények, Tóth Endre a sárospataki öregdiákok, Vályi József a sárospataki fiatal diákok, Dunay Jenő a *Magyarság* technikai személyzete nevében mondott búcsúbeszédet.”

A gyász hangulatában nemcsak a *Pesti Hírlap* emlékezett meg Komáromi János haláláról és temetéséről: az országos napi- és hetilapok java része – kisebb-nagyobb mértékben – érzékeltette, hogy az író elvesztésével milyen űr támadt a magyar irodalomban. A vi-

déki sajtótermékek bizonyos hányada sem fukarkodott a nekrológokban: a híres öregdiák elvesztése méltató-búcsúztató sorok írására készítette a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* egy-két szerzőjét is. Halász András Komáromi-cikke elég mértéktartó volt: „Művei – alapította meg – az egyszerű emberek életét tárják elénk a maga valóságában. Ő tudott igazán egyszerű emberek életében »lírai melegséggel s epikus nyugalommal« elmerülni. Szemlélődésmódja líraisága mellett is realiztikus, nyelve sokszor naturalisztikus, de sohasem ízléstelen. Egészséges realizmusának és naturalizmusának tisztaságát megőrizte a művésziessre való törekvés.”¹ Szakszon Árpád cikke meglehetősen túlexponáltra, szubjektívrá sikerült: „A közönséges halandó szárnyalását megszünteti a halál – fejtegette Komáromival kapcsolatban. Lezuhan és eltűnik. De a költő halála nem lezuhanás és eltűnés, az ő halála még magasabbra szárnyalás, fel az örökkévalóságba. Ha az író meghal, újjászületik. Egy sor betű, melyet egy nép ismer, nagyobb síremlék a piramisoknál, és túléli azokat. Az író örök emléket állít magának és korának.”²

I.

Mielőtt megvizsgálánk, hogy Komáromi János milyen „emléket állított magának és korának”, a pályafutását is figyelembe kell venni. Sajnos, a valaha ünnepeelt ember személyi adataiból az 1963-ban megjelent háromkötetes *Magyar irodalmi lexikon*ban és az 1967-ben forgalomba hozott kétkötetes *Magyar életrajzi lexikon*ban alig van valami. A *magyar irodalom történetének* három- és hatkötetes változata is csak a „belletrista” munkásságáról ad rövid áttekintést. Az 1981-ben kiadott *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikonjának* lapjain pedig az onnan elszármazott szerzőnek még a nevével sem találkozzunk.³

Komáromi János 1890. december 22-én született a felvidéki Málcán. Ez a kisközség akkor Zemplén vármegye nagymihályi járásához tartozott; az ott élő – túlnyomórészt szlovák s kis részben magyar – családok kölcsönös megbecsüléssel viseltettek egymás iránt. Málca lakosainak száma 1100-1200 főre rúgott. A kisközségben a kétnyelvűség az emberek közti mindennapos érintkezés természetes velejárója volt. A pöttöm Jankó a szlovák mellett így tanulta meg a magyart is... (Komáromi egyébként sohasem feledkezett meg életének málcai szakaszáról: a *Hé, kozákok!* című regény 3-4 éves Jánoskája éppúgy a szülőföld igézetét hordozza magában, mint a *Harangoz a múlt* című regény Mudrony Sanyija – tekintve, hogy mindkét gyermekszereplő egykori önmagának megtestesítésére hivatott.)⁴

A pöttöm Jankó édesanyját Balogh Máriának hívták. Türelmes, de határozott nő lehetett; gyenge fizikumú, de szorgalmas. Halvány arcú és szőke, szép és töprengő... Kevés öröm és sok munka jutott neki osztályrészüli. Számos esetben a családfenntartás terhe is az ő vállát nyomta. Mindazonáltal becsületes és önfeláldozó asszony tudott maradni; méltó az irodalomba emelt Mudrony Sanyi, alias Komáromi János múlhatatlan szeretetére. Balogh Máriáról a *Régi ház az országútnál* című regény árul el egyet-mást. „Egyszerű lélek volt szegény s mindenben az ösztöneire hagyatva, de legalább soha nem csalódott magában. Mudrony Sanyi nemegyszer arra figyelt föl, hogy édesanyja egészen új sorokkal énekelgeti az ismert nótákat, máskor meg új dalocskákat hallott tőle, amelyeket úgy talált ki magától. Sanyira volt a legbüszkébb...”⁵ Ezért érthető, hogy mikor a fáradtságtól és nélkülözéstől, a reménytelenségtől és betegségtől elgyötört, finom lelkű édesanya az

1 Tudomány és társadalom

elmúlásra készült, így szólt hozzá: „Fiacskám! Legyen gondod majd az öcsédre meg a két kis húgodra!”

Úgy látszott, nem sok hite volt a férje iránt, de ezen nem is lehetett megütödni. Hiszen Mudrony Sanyi – tanúsítják a *Régi ház az országútnál* sorai – jól visszaemlékezett még arra a hideg novemberi estére, mikor a Magur szele dühöngött odakint s az öreg Mudrony – valami pénz miatt – nagyon rosszul bánt a szegény asszonnyal, aki pedig beteges volt már akkor. Először a szobában verte, később a hajánál fogva húzta ki a setétségben zengő árokpartra, hogy belökje onnét a mély sáncba. (...) A szegény asszony először sikoltózott, de mert az öreg Mudrony nem bírt szörnyű indulatával, a szerencsétlen teremtés az apróságait kezdte segítségül hívni: „– Gyermekeim! Mentsetek meg!”⁶

Az „öreg Mudrony” tulajdonképpen Komáromi József volt: egy bizonytalan egzisztenciájú családfő. A rendszeres munkához nemigen fűlött a foga. A nyilvántartások szerint hol zsellér, hol földműves, hol kocsis a foglalkozása, de tartósabb, ún. „polgári állása” legtöbbször nincs. A férfit mindenki durva lelkű, rabiátus embernek ismerte. Apai kötelességeivel nem sokat törődött; ha keresett egy kis pénzt, hamar elmulatta. Nem a munkától, hanem a szerencsétől várta sorsa kedvezőbbre fordulását; felelőtlen, léha életet élt. Jobb napokon fenn hordta az orrát; ellenszenvet keltett másokban. Kétkedő természete miatt összeférhetetlennek tartották. Így mikor Komáromi József özvegyen maradt – ahogy mondani szokták –, rá járt a rúd. Újranősülése után pedig az egyébként „születisztelő” fia sem tagadhatta már, hogy mindinkább „...mélyül a szakadék közte meg az apja közt.”⁷

A kis Komáromi azonban nem sínylette meg a hátrányos családi helyzetet; csak egy kicsit mélázóbb, zárkózottabb lett. Az otthon harmóniájának hiánya miatt valósággal menekült a szabadba: mindenért kárpótolta környezetének természeti világa. Nagy hatást tettek rá a Vihorlát-Gutin égbe meredő csúcsai; a régi Zemplén és Ung vármegye vulkanikus hegyvonulatán gyakran megakadt a szeme. Maradandó benyomást keltettek benne a Verhovina vadregényes nyúlványai, zord éghajlati viszonyai; sűrűn elnézett az egykori Bereg vármegye kies hegyvidéke felé. Vonzotta a vízben bővelkedő országrész, a folyók és patakok dús növényzetű ártere. Kedvelte a Bodrog forrásvidékét: az Ondava és beleömlő „társa”, a Tapoly kékesszürke szalagján sokszor megpihent a tekintete. Tetszett neki a Laborc és a Latorca egyesülésének megejtő látványa; alkalom adtán Szürnyeg mellett ámulтан figyelte, ahogy az Ondava medrébe fogadja az egyesült folyók vizét... Rövidesen egy Legenye alatt kanyargó kis patak, a Ronyva is a szívéhez nőtt.

A pöttöm Jankó alighogy kiismerte magát Málcán, és – szekerezettő apja jóvoltából – tájékozódott a szélrózsa minden irányában, lakhelyet változtattak. Komáromi a *Valamit magamról* című önéletrajzi vázlatában meg is említi: „1895 január legelső napjaiban a körülbelül húsz kilométerre fekvő Legenyére költöztünk át, ahová szolgálatba szegődött el az apám, miután ráunt a bizonytalan zsellérségre.”⁸ Ez a magyarlakta kisközség az akkori Zemplén vármegye sátoraljaújhelyi járásának egyik helysége volt. Bár lakóinak száma nemigen haladta meg a négy és fél százat, Legenye állomása és iskolája révén bizonyos tekintélynek örvendett. Az állomás nagy forgalmat bonyolított le; a pályaudvaron átfutó sátoraljaújhely–mezőlaborci vasútvonalból ágazott ki a kassai szárnyvonal. Az utazóközönség tarka látványt nyújtott a csöpp Komáromi-sarjnak... A dombon épült iskola sokfelől összejött gyereksereg oktatását-nevelését látta el; egy kissé kopott falai között

csiszolódott a „nebulók” értelme. A kis Komáromi-sarj – amíg külső szemlélő volt – előítéllettel viseltetett az iskola iránt: pajtásai csak a tanító úr fenekelésre használt kökényfa botjáról beszéltek neki, a tanulás örömről nem.

Jánoska 1897 szeptemberében lépte át először a legényei népiskola küszöbét; egy évig Lipcsey Károly volt a tanítója. Második osztályos korában új pedagógus, Kubáskó Malvin vette át elődje örökét; ő figyelt fel kis tanítványa átlagon felüli tehetségére. A tanítónő azonban alig melegegett meg az iskolában, már távozott; így Jánoska tehetségének gondozása a harmadik-negyedik-ötödik osztályban utódjára, Sikolya Antalra (*Az ősdíák*-beli Szikora Antalra⁹) maradt, „...aki első tanítónak számított a vármegye területén.” Komáromi a regényben elismeri, hogy őt ez a kiváló ember „vezette be a tudományok alapelemeibe” és „a fogalmazás ezerágú szövevényébe.”¹⁰

Sikolya Antal az első másfél évben könnyen boldogult Jánoskával; a fiú nagyon élénk eszjárású, színjeles tanuló volt. A negyedik osztály közepén azonban – 1901 januárjában – a Komáromi-család újból lakhelyet változtatott; a Legényétől jó három kilométernyire fekvő, de hozzá hasonló lélekszámú Csörgőre költözött. Természetesen iskolaváltoztatás nem történt: Jánoska a negyedik osztály közepétől bejáró lett. Esőben és hóban, sárban és fagyban, viharban és napsütésben másfél évig, az ötödik elemi elvégzéséig szinte minden tanítási nap gyalog tette meg a két település közti utat. Ekkor Sikolya Antal már nehezebben boldogult rendkívül tehetséges tanítványával; Jánoska példás szorgalma és kitűnő tanulmányi eredménye ugyan változatlan maradt, de közmondásos engedékenységről le szokott. Több erőfeszítést igényelt az egészséges pedagógiai ráhatás... Talán azért, mert a „nebuló” szabad idejében nemcsak tanult, hanem tapasztalt is! Felfedezte az ember és ember közti társadalmi különbséget; a saját bőrén vette észre a származás determináló nyomát. Megismerte az urat és szolgát elválasztó határvonalat; kifejlődött tudatában a szűkölködők öntudata. Átélt a szegényekre és gazdagokra szakadt világ minden megpróbáltatását; a maga útkeresése során a zsigereiben hordozta a soknemzetiségű szülőföld sanyargatott lakóinak borba és nótába fojtott elégedetlenségét... Közben – a mesélő kedvű öregek jóvoltából – némi fogalmat alkotott szűkebb és tágabb pátriájának közös magyar, szlovák és rutén történelmi hagyományairól. Meghallgatta és „elraktározta” magában a múlt mítoszait: a Dózsa Györgyről szóló regéket; a Buda visszafoglalását övező mondákat; a kuroc kor legnépszerűbb alakjai – Balogh Ádám, Csinom Palkó, Esze Tamás, Mikes Kelemen, II. Rákóczi Ferenc, Tyukodi pajtás stb. – köré szőtt legendákat; az 1848/49-es szabadságharc legfontosabb szereplőivel – Kossuthal, Görgeyvel stb. – foglalkozó elbeszéléseket. Megértette és – évek múltán – a regényeiben fel is használta a mesélő kedvű öregeknek azokat a történeteit, amelyek elemista korában szárnyakat adtak a képzeletének...

A népiskola befejezése után – jórészt a nagytiszteletű Kádár János ösztönzésére – Komáromi János Sárospatakra jött. A Beírási anyakönyv tanúsága szerint a gyerek 1902. szeptember 1-jén 32-es sorszámmal került a református főgimnázium növendékei közé; tanulmányait a I. B-ben, Zelles Lajos osztályában kezdte meg. Az akkor felvett adatok alapján megállapítható, hogy lakóhelye változatlanul Csörgő; a vallása református; az apja foglalkozása földműves.

Komáromi Jánost az osztálytársai enyhe tartózkodással fogadták, valószínűleg lerítt róla a szegénység. A busa fejű, szőke, vékony testalkatú koponyából nem sokat néztek ki; a dióbarna szemű, egy kissé félszeg elsős – legalábbis átmenetileg – elhanyagolható személynek látszott. Komáromi János azonban mihamar észrevétette magát: nagyszerű

1 Tudomány és társadalom

tanulmányi eredményei néhány éven belül meghatározták helyét osztály- és iskolatársai között. A „szegény sorból feltörekvő diákocskó” a tehetség jogán rangot vívott ki magának; érdemeit elismerték a tanárai is...

Szálláshoz juttatták a Vitray-gárdában; közel lakott a gimnáziumhoz. Kellően részesült a Pálóczi Horváth Mária-féle alapítványból; méltányolták a szülei rossz anyagi helyzetét. Tandíjmentességet élvezett; a tápintézetben ingyen kosztolt; jeles előmenetelért többször kapott szorgalmi díjat... (Megjegyzendő: Komáromi János az 1926-ban publikált *Pataki diákok*ban igen színesen mutatta be életének ezt a szakaszát, és regénybeli mása, Barla Jóska segítségével kifejezte őszinte és megható háláját az alma mater iránt.¹¹) Az iskola előjárói felkarolták „Csörgő büszkeségét”, aki magyar és német szépirási versenyen is kitünt. Megadták neki a lehetőséget a gimnázium elvégzésére. Ő pedig nemcsak a tanulmányi kötelezettségét teljesítette éveken át példamutatóan, hanem mindent megtett sokoldalú tehetsége kibontakoztatása érdekében is. Igaz, alighogy kinőtt a konyhasorból, bizonyos események a lelke mélyéig megrázták: elvesztette édesanyját, az apja újránősült stb. De ő nem hagyta el magát! Negyedikes korában bekapcsolódott a Sárospataki Gyorsíró Kör munkájába; versenyeken, pályázatokon a Nagy Sándor-féle rendszer alkalmazásával rövid idő alatt maga mögé utasította az ország legjobb ifjúsági gyorsíróit. Mikor ötödikes-hatodikos lett, erősen megmutatkoztak költői hajlamai: verseivel a beavatottak körében osztatlan sikert aratott. Hetedikes korától részt vett az Erdélyi János Önképzőkör életében; színvonalas műbírálókat készített. (Ez idő tájt vált a neve nemcsak mint költőnek, hanem mint elbeszélőnek is jól csengővé.) Mikor a nyolcadik osztályba lépett, akkor már minden tekintetben rászolgált a diákság bizalmára: ő lett a Sárospataki Gyorsíró Kör elnöke, elfoglalta az Erdélyi János Önképzőkör elnöki posztját; bekerült bizottsági tagnak a Főiskolai Ifjúsági Egyletbe. Ugyanakkor szerteágazó irodalmi tevékenysége alapján sor erkölcsi és anyagi elismerésben részesült: amellet, hogy az önképzőkörben neki ítéltek a legjobb versért és elbeszélésért járó pénzösszeget, mint a költészetben legjáratosabb, kiemelt szorgalmi díjat kapott, és egyike volt ama két tanulónak, aki „a magyar nyelv és irodalom tanulmányozásában felmutatott kitűnő eredményéért” elnyerte a MTA 5 cs. és kir. aranyból álló jutalmát.¹²

Komáromi 1910-ben – a várakozásokat igazolva – a nyolcadik osztályt kitűnő bizonyítvánnyal fejezte be. Utána sem engedte el magát: szorgalmasan tanult az érettségire. 1910. június 16-án tett érettségi vizsgája is remekül sikerült: jeles eredményt ért el. Így megnyílt előtte az út a továbbtanuláshoz.

Mint alteregója, Mudrony Sándor, ő is a régi elképzeléseit akarta valóra váltani. De eleinte talán magát is áltatta. „Pestre készült elsőéves joghallgatónak – olvashatjuk *Az ősdiaákban* –, s mellesleg meg volt győződve, hogy író lesz, és pedig nem akármilyen. Csak egy körülmény hozta zavarba, s ez a zavara egyre fokozódott az utóbbi hetek alatt: nem tudta magát elhatározni véglegesen, melyik költői irányzathoz csatlakozzék? A nemzetiekhez-e, akik hazafias alapon álltak persze, s verseik egyre hatástalanabbaknak bizonyultak, avagy ahhoz a zilált csapathoz, amely nyíltan fellázadt mindennemű avatag hagyomány ellen s egy bizonyos Ady Endrét vallott vezére gyanánt?”¹³ Később ugyane művében Mudrony Sándorral együtt Komáromi is bevallotta, hogy „...egyelőre újságíró szeretett volna lenni. A jogászkodás ürügy volt csak.”¹⁴

Valóban: Komáromi jogászkodásáról – két okból is – kevés információ maradt ránk. Az egyik ok: az 1910/11-es – és több más – tanév iratai elvesztek az egyetemen. A másik ok:

az új egyetemi polgár meglehetősen laza kapcsolatban állt a jogi karral... Újságíró lett, és a jogászkodásra ürügyként sem sokáig volt szüksége. Előbb a *Budapesti Hírlapban* és az *Új Nemzedékben* helyezte el írásait; utóbb a *Magyarországban* és a *Magyarságban* publikált. Idők folyamán a megnevezett sajtótermékekben számos különböző műfajú, tárgyú és szemléletű cikke látott napvilágot. Sajnos, a jó indulás után átmenetileg három körülmény csökkentette újságírói aktivitását: a dél-tiroli katonai kiképzés 1912/13-ban; a galíciai frontszolgálat és a maszovi sebesülés 1914-ben. Újságírói aktivitása csak akkor kezdett megint nőni, amikor 1915-ben gyógyultan kiengedték a kórházból, és beosztották magyar előadónak a bécsi hadügyminisztérium sajtóirodájába. (Előnyére vált, hogy a *Mit búsulsz kenyeres?* című első kötetével már betört az irodalomba.¹⁵)

Az elkövetkező évek nagy változásokat hoztak Komáromi életében: 1916-ban feleségül vette dédelgetett szerelmét, Soltész Irénnét; 1917-ben megvált a hadügyminisztériumtól; 1918-ban – a háborús összeomlás miatt – elszakadt felvidéki szerettei egy részétől. A nagy változásokat – különösen a kiszámíthatatlan történelmi folyamatokat – idegenkedéssel fogadta. Az Osztrák-Magyar Monarchia szétverése, az antantkormányok basáskodása, az utódállamok mohósága testileg-lelkileg megviselte. A hazánkon végigszántó forradalmi és ellenforradalmi vihar felkavarta; de inkább a Károlyi-Kun-féle radikális baloldalt, mint a Horthy-féle konzervatív jobboldalt tartotta veszélyesnek. A ránk kényszerített békediktátum – a wilsoni elvek megcsúfolása – elkészerítette. Trianon – véleménye szerint – Prokrasztész-ágy volt Magyarország számára, vagy – másképp fogalmazva – bizonyos „nyugati demokráciák” által ácsolt kárpád.

Komáromi – mint jeleztük – a nagy változásoktól (különösen a kiszámíthatatlan történelmi folyamatoktól) idegenkedett. Ezért egy kicsit későn eszmélt rá a régi világ eltűnésének kényszerűségére. Elég őszintén, ha nem is elég alaposan csak a betegeskedése idején tette mérlegre az átélt eseményekhez való viszonyát; már megriadt a német nemzetiszocializmusban is támaszt kereső magyar politika várható következményeitől. Bizalmasai előtt a Horthy-rendszer meghasonlásáról medítált – önkritikusan, kesernyésen... De ezen ne csodálkozzunk! Költő volt – egykor szepet álmodó. Író volt – mindig jót akaró. Ember volt – a tévedéseiből okuló.

II.

Komáromi János irodalmi érdeklődése – ahogy az előzőekből kitűnt – igen hamar megmutatkozott. Egyes adatok szerint harmadikos-negyedikes pataki gimnazista korában készíttette ma ismert legrégebb irodalmi zsengeit. Más adatok arról tájékoztatnak bennünket, hogy ötödikes-hatodikos gimnazistaként már igazi „műzsafinak” számított az iskolában: gyakran írt verseket, elbeszéléseket. Nyomatásban is láthatta bárki *Gyalog az Alföldön* című művét,¹⁶ amellyel első díjat nyert a Magyar Turista Egyesület 1907/1908. évi országos pályázatán. Ismét más adatok szerint hetedik-es-nyolcadikos gimnazista korában a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* munkatársainak sorába lépett; ebben a havilapban aztán nemcsak diákként, hanem pesti újságíróként is jelentkezett néhányszor lírai és prózai alkotásaival.¹⁷ (Ide kívánczik két fontos megállapítás. Az első: a sikeres publikációk hatására az addig Komár János néven szereplő „műzsafi” nevét a 113.671/1908. sz. belügyminiszteri engedéllyel Komáromi Jánosra változtatta. A második: bár Komáromi úgynevezett „belletrista” kifejezőeszköze a magyar nyelv lett, a sárospataki református fő-

1 tudomány és társadalom

gimnázium tanulóinak 1907/1908-as névsorában lévő egyik bejegyzéséből kiderül, hogy megőrizte szlovák nyelvtudását is.)

Természetesen Komáromi nem érte be néhány kedvező fogadtatásban részesített publikációval; a „felkoppottabb” lapokra – *Budapesti Hírlap, Magyarország, Magyarság, Új Nemzedék* – cikkeinek rendszeres közzététele végett volt szüksége. Egy belső hang szakadatlanul karcolatok, tárcák, elbeszélések, sőt regények írására sarkallta. Így fogant meg lelkében – az első világháború pokla által majdnem elnyelt 24-25 éves újságíró lelkében – a *Mit búsulsz kenyeres?* című kötet elbeszélései. A galíciai tapasztalataiból. A harcéri élményeiből. A kórházi vízióiból. Ezek az elbeszélések – Gyóni Géza szívbe markoló versének, az ostromlott Przemyslből hazaküldött *Csak egy éjszakára* kezdetű költeményének országos visszhangja után – jogosan keltettek figyelmet. Az epikai hitelűkhöz nem fért kétség. A realizmusukat a hadi- és gyászjelentések támasztották alá. Igazságtartalmukat a túlélők erősítették meg. Ezek az elbeszélések az olvasók széles rétegeihez szóltak. Ki ne fedezte volna fel a sok megmintázott katonaalakban ismerősei valamelyikét? A rájuk leselkedő veszély észrevétlenül tudatosult. Kit ne foglalkoztatott volna a véres háborúba hurcolt férfiak sorsa? Az értük való aggodás nőttön nőtt. Kinek ne lett volna veszítenivalója? A „borjú” és a puska súlya alatt görnyedő katonák – szerencséjüktől függően – hősökke vagy áldozatokká válhattak. Az éhező-szomjazó, ázó-fázó, borostás arcú és égő szemű férfiak bármikor kitüntetést, lött vagy szúrt sebet szerezhettek. A nyílt terepen rohamozó vagy lövészárokban kuporgó bajtársak bárhol a fűbe haraphattak. Ezért vitathatatlan: nemcsak a hátszágban, hanem az Osztrák-Magyar Monarchia összes frontján hamar alábbhagyott a mesterségesen szított hurraóptimizmus. Zavart kétségbeesés kezdte ki a harci szellemet. Egyre több – asszonyára-kedvesére gondoló – magyar honvéd érzéseit fejezte ki Pápai Molnár Kálmán torokszorító dala: „Valahol tetőled távol, / Ahol majd senki sem gyászol, / Ott halok meg én.”

A Komáromi-elbeszélések nagy hatást gyakoroltak a hazai közvéleményre. Leleplezték a szájhazafiságot. Segítettek kijózanítani az illúziókergetőket: a magyarságot áltató propaganda szószólóit. Figyelmeztették a „kényelmes polgárokat” a háború természetére: „A háborúban nincs tél, nincsen nyár, sem éjjel, sem nap – pakolt ki az igazsággal pl. a *Virradatkor a dombon* című elbeszélés –, csak marsolás van hegyeken, völgyeken, vizeken át, csak szenvedés. Élet az ég alatt s gödrökben, a föld alatt. Csak halál, kegyetlenség s végtelen könyörület és alázatosság a szívekben. Egy darab múlt kiesik az emlékezetünk-ből s lesz valami olyanforma, mint a hátunkmőge: ha behúnyom a szememet, magam előtt sötétet látok, de a hátam mögött semmi van, melyről nincs fogalmam.”¹⁸

A *Mit búsulsz kenyeres?* című elbeszéléskötetet követő tíz évben Komáromi alaposan kiírta magából a frontélményeket... A szépeket és csúnyákat, a derűseket és szomorúakat, a lelkesítőket és aggasztókat, a fenségeseket és tragikusakat. De a front mögött – pontosabban a bécsi hadügyminisztérium sajtóirodájában – szerzett élményeivel érdemben hosszú ideig nem hozakodott elő. Csak 1925-ben tartott görbe tükröt a fekete-sárga katonai bürokrácia orra alá: kiadta – Béládi Miklós szerint – életművének egyik maradandó értékű alkotását, a *Cs. és kir. szép napok* című satirikus-humoros regényét.¹⁹ A regényben nyelvet öltött a sajtóiroda csaknem teljes személyi állományára – főleg a biztonságos környezetben is rohamfelszerelésben mászkáló hadiújság-szerkesztőre. Gúnyt űzött a szerkesztőségben uralkodó kincstári felfogásból: az osztrák-német sovinizmusból, a birodalmi militarizmusból, a nagyzási hóbortból. Nevetség tárgyává tette a grafomániás

veteránokat, a kicsinyes hadastyánokat, a „frontlógós” katonahivatalnokokat. Deheroizáló szándékkal nyúlt a korrupt, intrikus és karrierista tisztek alakjaihoz. Kicsúfolta az egész császári és királyi propagandagépezetet: a 13 nyelvű hadiújság avított politikai irányvonalát. Midász-füleket rakott az antiliberális, antidemokratikus, antiszociális beállítottságú felettéseire és az egoista érdekemberekre: a kettős monarchia ún. „néptörzseit” – köztük a magyarokat is – lenéző parvenükre. De a regényben jóindulattal kezelte az életét féltő bölcs zsidót – mentes maradt a hivatalos antiszemitizmustól! Megértést tanúsított a „nemzeti közrészvétre” számító ál-hadiözvegyek és ál-hadimenyasszonyok sorsa iránt. Rokonszenvével tüntette ki bánatos rutén társát, aki Tarasz Sevcsenkőről és Gogolról beszélt neki.

Komáromi íróként (az első világháború ütközeteiben és a hadiújság tényleges harctérnek minősített szerkesztőségi helyiségében szerzett élményein kívül) a történelem foglalkoztatta a legjobban. A szegények keserve, dühödtté úrellenessége. A kurucok lázadó indulata. A 48-asok függetlenségi törekvése. A Felső-Tisza-vidék elnyomottainak vágya. A nép sorsformáló ereje.

Komáromi történelmi regényei közül a legnépszerűbbnek az *Esze Tamás, a mezítlábask ezredese* bizonyult.²⁰ Népszerűségének számos oka volt. Részben maga a téma: érdeklődést keltett a hegyaljai felkelés heroizált változata. Részben az archaizáló forma: tetszett az eposzokra emlékeztető művészi fogások alkalmazása. Részben a mű kiadásának jól eltalált időpontja: 1922-ben volt „Esze Tamás szörnyű csatáinak” 225. évfordulója. A regény megalkotása közben szerencsésen élt az írói szabadsággal. Mindig figyelembe vette a történelemtudomány akkori állása szerint ismert tényeket. Ámde sohasem tévesztette szem elől a szájhagyományban fellelhető igazságokat. Hallgatott az eszére és a szívére; teret engedett a fantáziájának, és a tanújelét adta szociális érzékének. Így vált a kész mű valamiféle eszményítő realizmus képviselőjévé a magyar irodalomban.

A regény a maga nemében egyedülálló: sikerült benne Komáromi Jánosnak úgy alkalmaznia az állandó jelzőket (vagy másféle szószervezeteket), ahogy a nagy eposzköltőktől tanulta. A „nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás ... rengő farú kancáján” száguldott a csatákba; mögötte nyargalt a „rezes orrú Majos Ferenc, rebellis latroknak huszonhét esztendő óta bujdosott szegény gyalogsági kapitánya” s az író földije, a „ritkán józan” lengyel Pikor János a „nyakigláb” Zöld Demeterrel és a „kordován bőrű” Buga Jakabbal. A nagy eposzköltőtől sajátította el Komáromi a túlzások alkalmazását is: pl. Esze Tamás lova egy lépéssel „négy ölet ugrott előre”, s amikor az öreg kuruc nekiveselkedett végső harcának, „halántékáról úgy szakadt az izzadság, mint ereszhéjról az eső...”²¹

A regény közel állt és áll az olvasóhoz: írója mindig történelmi tudatunk erősítésén munkálkodott. Ezért nem bízott a véletlenre semmit. Az *Esze Tamás...* kezdetén is elárulta a cselekmény idejét és helyét: „Ezerhétszáz alatt harmadik esztendő: / Vitézek csillaga, hadakozó idő...”²² Azután a legendai dombok, a szalánci erdő említése következett. Majd a közhangulatra utalt. Akkoriban vegyes érzések tölthették el a környék lakóit! Buda több mint tíz éve felszabadult, a törököt kiűzték a Kárpát-medence legtöbb részéből – de korai volt az öröm! Az idegen segítségért nagy árat kellett fizetni. Külföldi zsoldosok – dán, horvát, morva, német, vallon – vetették meg a lábukat településeinken. A szegényeket anyagilag és erkölcsileg megnyomorították: „... a temetőnél is csendesebb és kihaltabb lett akkor Magyarország, s még az éjszakánál is feketébb sötétség borult különösen a Hegyaljára meg a tiszaháti részekre.”²³ A nemeseket sem kímélték: kirabolták és felgyúj-

1 Tudomány és társadalom

tották kastélyaikat, váraikat. A megdühödött emberek jó része az erdőkbe menekült... Ezeknek állt élére a legfélelmetesebb kuruc, Esze Tamás. Csakhogy úzott-hajszolt követői pusztulásra voltak ítélve, mert – a császár parancsára – aulikus urinak, a magyar labancok is ellenük fordultak. Hiába harsogott a nekibúsult Esze Tamás iszonyú haragjában: „Nyergeljétek, kurucok... Az urak jönnek reánk piszkos szolganépeikkel...” Hasztalan fakadt ki: „...utálom a németeket... De köpni szeretnék, mikor a nevük kerül számra e saját hazájukat eladó uri lancknehteknek!”²⁴

Magától értetődő, hogy Komáromi – bár a történelemnek nagy figyelmet szentelt – a gyermekkori élményeit sem hagyta feledésbe merülni. Feldolgozta élete első felének szinte minden mozzanatát. A *Hé, kozákok!* szilaj alakjai között csodálkozott rá a világra a gyerekek. A *Harangoz a múlt levegőjét* szívta magába a kislíú. A *Pataki diákok* közösségében talált megértésre az eminens diák. A *Régi ház az országútnál* édes-bús emlékein merengett a férfi.

III.

125 éve annak, hogy Komáromi János megszületett. Ez alkalomból jutott eszünkbe emberi és írói sorsa. Úgy véltük: egy kicsit igazságot szolgáltatunk. Tudniillik 1945 után mostohán bántak az emlékével. A nevét lejáratták. Az életrajzát eltorzították. A munkásságát megtagadták. (Pl. *Jegenyék a szélben* című regénye még *A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek IV. sz. jegyzékében* is szerepelt!) Ezért a félénkebb könyvtárvezetők – elébe menve az úgynevezett szocialista átalakulásnak – igyekeztek „túladni” az „indexre tett” szerző minden kötetén.

Az olvasók 1955-ig csak „kéz alatt” juthattak hozzá Komáromi-művekhez; a két világháború között kiadott könyvei bizalmasan cseréltek gazdát. 1955-ben viszont – az akkor Nagy Imréhez szegődő Hazafias Népfrent törekvéseivel összhangban – az Ifjúsági Könyvkiadó megkísérelte a Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya által korábban „indexre tett” szerzőt csendesen rehabilitálni. 15000 példányban megjelentette az *Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese* című regényt. Kár, hogy ennek az egészséges kezdeményezésnek egyhamar nem lehetett folytatása; az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverésével együtt járt a szellemi elnyomás erősödése. Író-társadalmunk becsületes része – az Aczél György-féle rafinált, szovjet elkötelezettségű kulturális ellenforradalom miatt – nem tudott változtatni kiszolgáltatott helyzetén; virágzott a kliens-rendszer. Több mint három és fél évtizednek – meg a pártállami önkénynek – kellett elmúlnia ahhoz, hogy a könyvkiadás szabadsága megvalósuljon. Ezért az *Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese* 1955-ös kibocsátásától a legközelebbi Komáromi-mű, a *Pataki diákok* 1992-es utányomásáig hosszú volt az út... Közben az írótól nem jelent meg semmi!

Azt gondoltuk: most – ezzel a megemlékezéssel is – adósságot törlesztünk. A tartós ki-rekesztés után újra érdeklődést keltünk Komáromi János iránt; helyet csinálunk neki a jelenlegi irodalmi köztudatban. A vele kapcsolatos dogmatikus előítéleteket csökkentjük; az általa teremtett – Németh László szerint is becsülendő – esztétikai értékeket tudatosítjuk.²⁵ Visszaigényeljük szellemi öröksége rangját; alkotásai színe-javát nemcsak az olvasók, hanem a kiadók figyelmébe is ajánljuk.

Jegyzetek

- ¹ Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 1937/3. szám.
- ² Uo. Lásd még: Sárospataki Református Lapok, 1938. január 23.
- ³ Magyar életrajzi lexikon. Budapest, 1967. I. kötet; Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona. Bratislava, 1981; Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1963. I. kötet; A magyar irodalom története 1905-től napjainkig. Budapest, 1967; A magyar irodalom története. 6. kötet. Budapest, 1966.
- ⁴ Hé, kozákok! Budapest, 1924; Harangoz a múlt. Budapest, 1933.
- ⁵ Régi ház az országútnál. Budapest, 1929. 43. o.
- ⁶ Uo. 44. o.
- ⁷ Uo. 45. o.
- ⁸ Emlékeim (Valami magamról). Budapest, 1938. 181. o.
- ⁹ Az őszdiák. Budapest, 1930.
- ¹⁰ Emlékeim..., i. m. 186–187. o.
- ¹¹ Pataki diákok. Budapest, 1926. Reprint: 1992.
- ¹² Vö. Népszerű Gyorsíró. 1937–38/5–6. és 7–8. szám
- ¹³ Az őszdiák, i. m. 5. o.
- ¹⁴ Uo. 11. o.
- ¹⁵ Mit búsulsz, kenyeres? (Virradatkor a dombon) Budapest, 1915.
- ¹⁶ Komáromi János huszonöt éves írói jubileuma (Gyalog az Alföldön. Berényi: Komáromi, az író). Budapest, 1933.
- ¹⁷ Vö. Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 1908. és 1909. évfolyam.
- ¹⁸ Mit búsulsz kenyeres?, i. m. 96. o.
- ¹⁹ Cs. és kir. szép napok. Budapest, 1927.
- ²⁰ Esze Tamás, a mezítlásak ezredese. Budapest, 1922, 1955.
- ²¹ Uo. 20, 110, 14, 17, 41, 111. o.
- ²² Uo. 9. o.
- ²³ Uo. 72. o.
- ²⁴ Uo. 139. o.
- ²⁵ Vö. Németh László: Két nemzedék (Komáromi János). Budapest, 1970.